

UPPSALA
UNIVERSITET

UPPSALA UNIVERSITET

Teologiska institutionen

Religionshistoria och religionsbeteendevetenskap, kandidatkurs, 15 hp

VT, 2017

Handledare: Önver Cetrez

Betygsbestämmande lärare: Cecilia Melder

En ny identitet genom andlighet

– en studie av andligheten i Tolvstegsprogrammet och hur det hjälper missbrukare till frihet

Nina Sälmark

790223-0064

Nina.Salgmark.5943@student.uu.se

Abstract

This article seeks to find what kind of spirituality is helpful for drug abusers to recover from an addiction. It can be found in the Twelve Step Program, the most common rehabilitation program in the entire western world. But what are the factors that determine whether or not a drug abuser recovers and changes his or her attitude towards them self and the whole world? How does the mechanics work? This is what this article is about.

I've chosen to work with spirituality in Twelve step program because I have a personal connection to the program. I myself is an addict. I have attended twelve step meetings and found that an addict must change the whole his or her identity to stay sober. During my studies in psychology of religion I was introduced to Erikson's identity theory. I thought that this theory might throw light on how identity creates and recreates in Twelve step programs. That's why I chose to do this study.

The material used in this study are five cases, two which are to be found in twelve step literature (The big book/Alcoholics Anonymous, 2015) and three that is found in independent studies of Twelve step program.

This study uses a qualitative and deductive method. Erikson's identity theory is used to explain the processes linked to the twelve step program as it is shown in twelve step literature and in recent science about the subject of spirituality in Twelve step program. Five cases found in articles of recent science are analyzed to see how the spirituality in the twelve step program changes identity for an addict, from destructive identity to a well-functioning and vital identity.

The result points towards that the most important factors for an addict to form a new vital identity is, first, the social interactions that the Twelve Step Program gives, second, getting new rites and bury old negative rites. Other important factors is that the individual freely participates in the program, that she has reached her personal bottom where the person has no more ideas for staying sober, and that she can feel connected to the other members of the Twelve Step group. In this article it has also become clear that having a vital identity at some point earlier in life helps the individual to recover through the program, and if not it is very uncertain if the Twelve Step Program can help the addict to a longer recovery.

The spirituality in the program is different from one individual to another. But some components are fundamental. Sense of meaning, positive identity change, improved life quality and a sense of inner peace. This can be reached through ritualization, for example the community of Twelve step programs, the prayers and charring through telling of life stories.

Keywords: Addiction, Erikson, Higher Power, Identity, Psychology of Religion, Spirituality, Twelve Steps Program

Innehållsförteckning

Abstracts	1
Innehållsförteckning	2
Kapitel 1 Inledning	3
1.1. Definitioner	4
1.2. Syfte och mål	5
1.3. Frågeställningar	5
1.4. Arbetsmodell	5
1.5. Avgränsning	5
1.6. Etiska riktlinjer	6
Kapitel 2 Forskningsgenomgång	7
Kapitel 3 Presentation av teori och centrala begrepp	11
3.1. Kritik mot Eriksons teori	11
3.2. Definition av kategorierna	12
Kapitel 4 Metod och material	15
4.1. Metod	15
4.1.1. Kvalitativ metod	15
4.1.2. Teman och kategorier	15
4.1.3. Kodningen	16
4.1.4. Fallstudierna	16
4.1.5. Tolkningar	16
4.1.6. Kontext och förståelse	17
4.1.7. Validitet	17
4.2. Material	18
Kapitel 5 Resultat	19
Kapitel 6 Analys	
6.1. Analys	23
6.2. Slutsatser	26
Kapitel 7 Diskussion	30
Sammanfattning	36
Litteraturlista	37

Kapitel 1 Inledning

Jag har valt att arbeta med andlighet i Tolvstegsprogrammet eftersom jag har en personlig relation till programmet. Jag själv är missbrukare. Jag har gått på Anonyma Alkoholisters och Anonyma Narkomaners möten, och jag har funnit sinnesro genom mötena. Jag har upptäckt att en missbrukare behöver lämna hela sin identitet bakom sig för att kunna bli nykter. Man bör ofta lämna gamla vänner, kanske byta bostad, och genomgripande förändra allt som tidigare relaterats till missbruket. Detta fick mig att reflektera över mekanismerna i Tolvstegsprogrammet och vad det är i programmet som gör att missbrukare blir fria från sitt missbruk.

Ursprungligen startades AA, Anonyma Alkoholister som Tolvstegsprogrammet bygger på, av börsmäklaren Bill och läkaren dr Bob i USA år 1935, som en självfinansierad självhjälpsorganisation för alkoholmissbrukare (Larsson & Helleday, 1993). Det enda kravet för medlemskap är en ärlig önskan att sluta dricka och/eller droga (Anonyma Alkoholister 2015). Tolvstegsprogrammet bygger på de tolv stegen, som används vid olika typer av missbruk, allt från drogmissbruk till ätstörningar och medberoendeproblematik (Larsson & Helleday, 1993).

De tolv stegen

1. Vi erkände att vi var maktlösa inför alkoholen – att vi inte längre kunde hantera våra liv.
2. Vi kom till tro att en kraft större än vår egen kunde återge oss vårt förstånd.
3. Vi beslöt att lägga vår vilja och våra liv i Guds händer, *sådan vi uppfattande honom*.
4. Vi gjorde en grundlig och oförskräckt moralisk självrannsakan.
5. Vi erkände inför Gud, oss själva och en medmänniska den exakta innebörden av alla våra fel.
6. Vi var helt och hållet beredda att låta Gud avlägsna alla dessa karaktärsfel.
7. Vi bad ödmjukt honom att avlägsna våra brister.
8. Vi gjorde upp en lista över alla de personer som vi hade skadat och blev villiga att gottgöra dem alla.
9. Vi gottgjorde personligen dessa människor så långt det var möjligt utom då det kunde skada dem eller andra.
10. Vi fortsatte vår självrannsakan och erkände genast när vi hade fel.
11. Vi sökte genom bön och meditation att fördjupa vår medvetna kontakt med Gud – *sådan vi uppfattade honom* – varvid vi endast bad om insikt om hans vilja med oss och styrka att utföra den.
12. När vi, som resultat av dessa steg, själva hade haft ett andligt uppvaknande, försökte vi föra detta budskap vidare till andra alkoholister och tillämpa dessa principer i alla våra angelägenheter
(*Anonyma Alkoholister*, 2015, s. 93–4).

Tolvstegsprogrammet bygger sedan begynnelsen på AA:s *tolv steg mot tillfrisknande* som presenterats ovan. Programmet kan ses bl.a. som en introduktion till missbrukarnas fortsatta engagemang i AA där den andliga dimensionen är att få en ny identitet och reglera sitt förhållande till drogen, till sitt liv och det andliga målet är att nå sinnesro samt att förbättra missbrukarens livskvalitet (Larsson & Helleday, 1993). Behandlingens mål är att återanpassa narkomanerna till ett drogfritt och normalt arbets- och samhällsliv.

I *Vår tids psykologi* skriver författarna att innan tolvstegsprogrammet betraktades behandlingen av alkoholister som ett ganska hopplöst företag (Hwang, et al., 2005). Enligt Anonyma Alkoholisters ”Stora Boken” har Tolvstegsprogrammet hjälpt omkring två miljoner alkoholister i världen att få det som innebär ett nytt liv (Anonyma Alkoholister, 2015).

Under mina religionsbeteendevetenskapliga studier introducerades jag till Eriksons identitetsteori. Jag tänkte att den teorin gick att applicera på fler områden än vad som beskrivits i kurslitteraturen (Geels & Wikström, 2012). Jag tänkte på Tolvstegsprogrammet och hur Eriksons identitetsteori skulle kunna belysa hur identitet omformas, skapas och återskapas i programmet. Därför bestämde jag mig för att pröva vad som kommer ur analysen när Eriksons identitetsteori får ge perspektiv på identitet i Tolvstegsprogrammet.

1.1. Definitioner

Definitionen av missbruk är abstinenssymptom och/eller att missbruket går ut över individens hälsa och sociala anpassning, t.ex. förlust av arbete, skilsmässa och social misär (Larsson & Helleday, 1993). Missbrukarvård innebär vård och behandling av personer som använder alkohol och/eller narkotika i sådan omfattning att de blir beroende och/eller får medicinska, psykiska eller sociala skador (Tunving & Nordegren, 1993). I det här arbetet används termen ”missbrukare” för både alkoholister och drogberoende.

Andlighet i detta arbete är synonymt med Tolvstegsprogrammens definition av begreppet. Delvis delar Tolvstegsprogrammet sin gudssyn med teologin och har därför en stark religiös prägel, t.ex. att deltagarna refererar till en transcendent högre makt, i bön söker få kontakt med och kraft av den högre makten, utföra ritualer, offentliga bekännelser, utlärandet av moral samt hävdandet av oemotsagd sanning (Sered & Norton-Hawke, 2012). Det behöver dock inte vara något som sprunget ur en transcendent verklighet, utan kan vara något som man ser som större och klokare än en själv, vilket kan betyda tolvstegsgruppen, även om det även kan också vara kristendomens Gud. Funktionen för andligheten i Tolvstegsprogrammet är att ge människor styrka till att kunna lämna missbruket.

1.2. Syften och mål

Syftena är att kunna förstå vad i Tolvstegsprogrammet som kan hjälpa missbrukare till nykterhet. För att nå dessa syften har jag som mål att: (1) Ge en beskrivning av vad Tolvstegsprogrammet är och hur det fungerar. (2) Analysera fem fall av identitetsförändringen hos deltagare i programmet genom Eriksons identitetsteoretiska perspektiv.

1.3. Frågeställningar

Frågeställningar som arbetet utgår från är: A) Vad kännetecknar andligheten i Tolvstegsprogrammet? B) Hur kan Tolvstegsprogrammet bli vägen från en negativ identitet till en vital identitet hos missbrukare sett ur E.H. Eriksons perspektiv?

1.4. Arbetsmodell

Analysen kommer att bestå av två delar. Den första delen är en förklaring till vad Tolvstegsprogrammet innebär. Detta för att få svar på den första frågeställningen i det här arbetet: Vad kännetecknar andligheten i Tolvstegsprogrammet?

I den andra delen ska fem fallstudier av deltagare i Tolvstegsprogrammet analyseras. Det första fallet är Bill (Anonyma Alkoholister, 2015), grundaren av Tolvstegrörelsen. Det andra fallet är Fred, som också är ett exempel på de livsberättelser av tidigare alkoholister som finns i *Anonyma Alkoholister* (2015). Det tredje fallet, Ellen, är hämtat från en intervju gjord av Cain (1991). Därifrån hämtas även det fjärde fallet Andrew (Cain 1991). Det sista fallet som ska analyseras, Nancy, är från en intervju gjord av Sereed & Norton-Hawke (2012). Här ska den andra frågeställningen som ska besvaras: Hur kan Tolvstegsprogrammet bli vägen från en negativ identitet till en vital identitet hos missbrukare sett ur E.H. Eriksons perspektiv?

1.5. Avgränsning

Avgränsningen i arbetet har gjorts till att bara se till Tolvstegsprogrammens inriktning mot alkohol- och/eller drogmisbruk. Det finns även många andra inriktningar, som t.ex. för ätstörningar och medberoende, men dessa har inte tagits med på grund av brist på utrymme. Även artiklar om andlighet i Tolvstegsprogrammet som inte relaterar till identitet har valts bort.

På grund av begränsningar i omfång för detta arbete valdes att inte helt dela kön eller attityd till hälften var. Av fem fall är tre män och två kvinnor. Samma sak gäller attityden där tre är positivt inställda till programmet och två negativt. Fem ger större variation än fyra men är mindre utrymmeskrävande än sex.

1.6. Etiska riktlinjer

I denna uppsats används fem fall som hämtats från tidigare publicerat material, där deltagarna även nämns vid sina förnamn. Med största sannorlighet har personerna redan gett sitt informerade samtycke till att delta i en publicerad studie. Därför har deras namn och berättelser även använts i denna uppsats. Noggrannhet har vidtagits för att berättelserna ska vara autentiska till de ursprungliga studierna, t.ex. genom att använda citat där informanternas egna ord står.

Kapitel 2 Forskningsgenomgång

Kännetecknande för den tidigare forskningen är att se Tolvstegsprogrammet som ett andligt program och att programmet kan leda till nykterhet. Andligheten i programmet definieras något olika hos forskarna. En forskare, Galanter (2007), definierar andlighet som något som ger mening i livet medan en annan, Dossett (2013), ser ett andligt uppvaknande som ett tillstånd som beskrivs som inre frid, och ett tredje par, Larsson och Helleday (1993), menar att andlighet är att få sinnesro och öka livskvaliteten. Alla anser att en identitetsförändring måste ske för att missbrukaren ska bli nykter och tillfriskna (Dossett, 2013; Galanter, 2007; Larsson & Helleday, 1993).

Den tidigare forskningen har jag funnit genom att använda referenserna till sökorden "Tolvstegsprogrammet", "Minnesota modellen", "Missbruk" och "Droger" på <http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/>. Av den litteratur som refereras till där har urval gjorts utifrån relevans. För att belysa centrala delar i Tolvstegsprogrammet har Larsson och Helleday (1993) samt Tunving och Nordegren (1993) använts.

Även referenserna i andra studenters c-uppsatser om andlighet i Tolvstegsprogrammet som finns i Uppsala Universitets biblioteksarkiv har beaktats. Till sist har jag sökt artiklar i Uppsala Universitets artikeldatabas på sökord som "Spirituality Twelve Step programmes" vilket gav 3244 träffar, "12-step programs spirituality" vilket gav 1945 träffar, "12-step program spirituality recovery" som gav 1402 träffar, och när jag tog bort branschtidningsartikel och populärvetenskaplig artikel från den sistnämnda föll resultatet på 1266 träffar. Sökningarna gjordes den 30 januari 2017. Den 6 februari 2017 gjordes en ny sökning på databasen där sökorden "12-step program identity" gav 2190 träffar, vid borttagandet av branschtidningsartiklar och populärvetenskapliga artiklar kvarstod 1986 stycken träffar. Sökning på "12-step program identity spirituality" gav 400 träffar och "12-step program identity spirituality recovery" gav 311 träffar.

Abstracts i femtio artiklar lästes översiktligt för att se om artiklarna tog upp andlighet i Tolvstegsprogrammet/tillfrisknande genom andlighet i Tolvstegsprogrammet/identitet i Tolvstegsprogrammet. Genom denna första analys där utgångspunkten var att förstå vad artiklarna berättade om, valdes följande artiklar ut Cain (1991), Ciarrocchi och Brelford (2009), Dossett (2013), Galanter (2007) och Sered och Norton Hawke (2012). Dessa artiklar har valts på grundval av att de tillsammans ger en bred bild av vad forskningen inom andligheten i Tolvstegsprogrammet ha handlat om.

I arbetet kommer Eriksons identitetsteori att användas såsom beskrivet av Wikström i *Den religiösa människan* (Geels & Wikström 2012) och i Eriksons egen *Kulturkris och religion* (Erikson 1966) och *Ungdomens identitetskriser* (Erikson 1968). De två sistnämnda fann jag genom referenser i *Den religiösa människan* (Geels & Wikström, 2012). För att finna mer information om Eriksons identitetsteori söktes den 8 februari artiklar på Uppsala universitets bibliotek genom dessa sökord: "Erikson's theory" vilket gav 25 840 träffar och när "drugs" lades till kom 4569 träffar upp. "Erikson's theory drugs 12-step" gav en träff. En träff var inte

relevant för det här arbetet eftersom den handlade om tonåringar dryckesvanor, och detta arbete handlar om vuxenmissbruk.

Carole Cain är doktorand i antropologi vid University of North Carolina. Cain (1991) har gjort en studie om hur Tolvstegsprogrammet kan förändra identiteten från missbrukare till nykter i Tolvstegsprogrammet. Hennes analys baseras på tre intervjuer samt tolvstegslitteratur. Cain skriver att Tolvstegsprogrammet bygger på något som hon kallar "kulturellt delad kunskap" (Cain, 1991, s. 210). Det är ett system av trosåskådningar och kulturell epistemologi som kommer från gruppmedvetandet. Detta blir till självkänedom, i tillfrisknandet från missbruket som består av destruktiva beteenden. Cain skriver att uppfattningen av sig själv som en tolvstegsmedlem innebär att ta på sig en roll där en går från att vara en missbrukare vars liv är förstört till en missbrukare som lever ett fungerande liv. Detta ligger till grund för bildandet av en identitet. Identitet definierar hon som det sätt som personen förstår och ser på sig själv och är sedd på av andra. Det förklaras som en perception som är någorlunda konstant. Den kulturella modellen guidar medlemmen både i sin förståelse av sig själv och av sitt förflutna. Tolvstegsidentitet, skriver Cain, med sin estetik och moral är något inlärt.

Cains huvudtema är *den personliga historien* som alla deltagare i Tolvstegsprogrammet har möjligheten att framföra. Den personliga historien i Tolvstegsprogrammet hjälper, enligt Cain, missbrukaren i skapandet av en ny identitet och självförståelse. Att förstå att hon är alkoholist och inte har kontroll över sitt drickande/drogande. Individerna tar till sig genom att berätta sin egen personliga historia och lyssna på andras. Samtliga deltagare befinner sig i liknande situationer som hon och alla har tidigare ansett sig vara, normala drinkare. Den personliga historien spelar en viktig roll i att hjälpa missbrukare att erövra sin identitet som medlem i Tolvstegsprogrammet (Cain, 1991).

Joseph Ciarrocchi är fil. Dr. vid University of Wollongong och arbetar med grupper av människor för att förbättra deras sociala förmågor. Gina Brelsford är medarbetande professor i psykologi vid University Penn State, Harrisburg. Ciarrocchi och Brelsfords (2009) artikel syftar till att studera huruvida andlighet och religion kan förutse psykologiskt och emotionellt välmående. De analyserar sitt material utifrån självkontrollsteori och positiv psykologisk ansats. Huvudtesen i Ciarrocchi och Brelsfords artikel är att religion och andlighet på många sätt leder till ett psykologiskt välmående. De skriver att välmående kan vara faktorer som motverkar drog/alkoholmissbruk. Välmående i drogruset ses som kontraproduktivt eftersom när det första ruset lagt sig så leder drogandet till större förlorande av självkontroll (Ciarrocchi & Brelsford, 2009). Drogandet leder alltså i förlängningen till motsatsen av det som var syftet, att få välmående och sinnesro. Istället kan andlighet leda till större välmående på sikt, eftersom den ger verktyg att klara av livets stressfyllda situationer.

De skriver också att individer som har en straffande gudsbild eller som upplevs vara övergivna av Gud skapar mycket stress, oro och ångest för sig själva. En sådan gudsbild kan leda till ett missbruk (Ciarrocchi & Brelsford, 2009).

Wendy Dossett är Senior Lecturer i religionsvetenskap vid University of Chester. Hon är specialiserad på religionspsykologi och buddhism. Dossetts (2013) ena mål med sin artikel är att ge inblick i vad Tolvstegsprogrammet är för att t.ex. socialarbetare ska ha kännedom om det och kunna stötta missbrukare som deltar i det. Artikelns andra mål är att utforska vad andlighet kan innebära. Hon utgår ifrån kvalitativa data och har som syfte att klargöra andligheten som begrepp och hur det används i relation till missbruk och tillfrisknande.

Dossett skriver att målet för deltagare i Tolvstegsprogrammet är att nå ett andligt uppvaknande. Enligt Dossett leder ett andligt uppvaknande till ett tillstånd som beskrivs som frid inom sig själv.

Dossett skriver också om en del problem som finns i Tolvstegsprogrammens uppbyggnad. Dels är det utformat så att det liknar en religion vilket gör att en del människor värjer sig mot att besöka ett möte eftersom de inte känner att något med Gud skulle kunna tilltala dem. Det uppstår även problem ur ett genusperspektiv, då både Gud uppfattas som en man och Tolvstegsprogrammens litteratur har inslag som kan tolkas vara partiarkala. Det tredje problemet som även detta innebär ett flertal negativa inslag för kvinnor är tron på att deltagarna i programmet är maktlösa. Då kvinnor i missbruk ofta är offer redan kan Tolvstegsprogrammens proklamerande om maktlöshet vara rent destruktivt (Dossett, 2013). Dossett menar i jämförelsen mellan Tolvstegsprogrammet och KBT, *Kognitiv Beteendeterapi*, att Tolvstegsprogrammet åtminstone utgör en likvärdig terapi för missbrukare.

Marc Galanter är professor vid New Yorks universitets School of Medicine. Galanters (2007) artikel är en empirisk undersökning av hur tillfrisknande genom Tolvstegsprogrammet kan förstås. Studien bygger på en positiv psykologisk modell och nätverksstöd. Tillfrisknande utgörs både av subjektets positiva upplevelser likväl som observerbara beteenden. Tillfrisknande från missbruk förklaras som en process där den tillnyktrade personen rör sig mot en uppfattat positiv livssyn. Denna rörelse i tillfrisknande har olika grader av framgång beroende av personens inre kapacitet och omständigheterna som personen befinner sig i.

Galanter skriver att Tolvstegsprogrammet är ett socialt system som ofta ger ny och transcendent mening i livet för missbrukare. Han definierar andlighet som en företeelse som ger människor mening och syfte i livet. Han skriver även att det är öppet för ifrågasättande av de religiösa inslagen i Tolvstegsprogrammet, t.ex. att tilltala Gud i Sinnesrobönen, kan modifieras utan att programmet blir ineffektivt. Galanter fortsätter med att hävda att alla psykoterapier inklusive Tolvstegsprogrammet har gemensamt att de inger hopp för individen (Galanter 2007).

Stig Larsson och Ann Helleday är båda författare som fått i uppdrag av svenska staten att skriva en rapport om den svenska Minnesotamodellen. Stig Larsson har skrivit många böcker om habilitering och rehabilitering, och Ann Helleday har skrivit många böcker om pedagogik. Larsson och Helleday (1993) har skrivit detta utvärderande arbete om Tolvstegsprogrammet (Minnesotamodellen) då staten godkände programmet som medel för att behandla missbrukare. De beskriver det utförligt i olika punkter och ger flera fallbeskrivningar av hur programmet har fungerat. Larsson och Helleday skriver att Minnesotamodellen, eller Tolvstegsprogrammet som det också kallas, sedan begynnelsen bygger på AA:s *tolv steg mot tillfrisknande*. Modellen kan ses bl.a. som en introduktion till deltagarnas fortsatta engagemang i AA, där den andliga dimensionen är att få en ny identitet och reglera sitt förhållande till drogen samt till sitt liv. Det andliga målet är att nå sinnesro samt att förbättra missbrukarens livskvalitet. Begreppet Gud förklaras med att det kan innebära gruppen eller naturen men kan även utgöras av kristendomens Gud.

Susan Sered och Maureen Norton-Hawke är båda professorer i sociologi vid Suffolk University. Sered och Norton-Hawke (2012) har skrivit en artikel som bygger på intervjuer från ett fyraårigt fältarbete med ett tjugotal kriminellt belastade kvinnor i USA. Syftet är att belysa den kulturellt betingande sjukdom som missbruk kan definieras som, och att Tolvstegsprogrammet är en andlig, vagt universell och godartad, betingelse. Kvinnorna i

studien har fått delta i programmet som villkor för t.ex. villkorlig frigivning eller för att behålla vårdnaden om sina barn. Somliga av kvinnorna upplevde att de med tvång skulle delta i Tolvstegsprogrammet, vilket var kontraproduktivt.

Sered och Norton-Hawke skriver också att Tolvstegsprogrammet är en kvasireligiös rörelse. De faktorer som motiverar denna syn är att programmet refererar till en transcendent Högre Makt, uppmuntrar till en icke-kritisk tro, samt har skrifter för de invigda som t.ex. boken *Anonyma Alkoholister* (2015). Programmets religiösa prägel förklaras även av dess ritualer (recitation av Sinnesrobönen), offentliga bekännelser, utlärandet av moral samt hävdandet av oemotsagd sanning (Sered & Norton-Hawke, 2012, s. 38).

För att sammanfatta den tidigare forskningen kan sägas att missbruk ses genomgående som någonting destruktivt, även om det kan ge välmående för stunden. Forskarna är överens om att en identitetsförändring bör ske för att missbrukare ska bli och förbli nyktra. Alla missbrukare får inte en identitetsförändring till ett nyktert jag i programmet, vilket viss tidigare forskning haft fokus på (Sered & Norton-Hawke, 2012). Men själva mekanismerna för identitetsförändring studeras inte hos någon av forskarna. Det är det bidrag som detta arbete har som mål.

Eriksons identitetsteori kan ge innehåll till begreppet *identitet* och hur den skapas, från att ha varit destruktiv till att vara vital och fungerande genom att analysera dessa genom Eriksons identitetsteori. Det är alltså med hjälp av välkända teoretiska begrepp som jag ger nytt perspektiv på vilka faktorer som spelar in för att göra den identitetsförändring som tidigare forskning efterlyser, för att missbrukare ska bli och förbli nyktra.

Kapitel 3 Presentation av teori och centrala begrepp

I det här arbetet har jag valt att utgå från Eriksons teori för att utforska hur andligheten i Tolstegsprogrammet kan bidra till en vital identitet. I Eriksons identitetsteori beskrivs hur *identitet* skapas. Identitet är en process som äger rum när individen bedömer sig själv i ljuset av hur hon märker att andra bedömer henne i jämförelse med sig själva. Denna process äger rum i individens innersta samtidigt som den är i centrum av hennes grupps kultur. Processen börjar i det första mötet mellan spädbarnet och modern och fortsätter genom hela livet (Erikson, 1968). Vilket är ett uttryck för individuell självständighet, där dess grund är den första gemenskapen med modern. Moderns ständiga närvaro ligger i människans tidiga erfarenhet kvar som en ”numinös potential”. Alltså likt en latent förmåga att förstå det heliga. Denna förmåga är begynnelsen till all senare religiositet (Geels & Wikström, 2012).

Centrala begrepp i Eriksons teori är *vital identitet*, *numinös potential*, *negativ identitet*, *det förlorade paradiset*, *regression*, *kris*, *andliga behovet*, och *riter* (Geels & Wikström, 2012). Erikson ser på religion i första hand som en ideologisk källa för människor som söker sin identitet (Erikson, 1966).

Enligt Geels och Wikströms (2012) beskrivning av Erikssons identitetsteori, går delarna in i varandra. När individen påverkas av den numinösa potentialen regredierar hon och tillåter sig att vara naiv, utlämnad och passiv inför livet. Känslan av att vara utlämnad kommer ur upptäckten av att den ständigt närvarande modern även kan vara frånvarande. Längtan efter moderns ständiga närvaro kallas av Erikson för det förlorade paradiset. Konflikten mellan längtan efter ständig närvaro och upptäckten av frånvaro kvarstår som det andliga behovet. Religionens riter och myter erbjuder en symbolisk regression. Men det är en regression i jagets tjänst. Regressionen är alltså stärkande för jaget som får balans på livet genom att återgå till ett infantilt stadium, det är inte patologiskt som tidigare psykoanalytisk forskning ansett (Geels & Wikström, 2012).

Som Erikson ser det formas identitet genom kriser i livet. Dessa utvecklingsfaser sker under hela livet, men den ursprungliga sociala interaktionen mellan spädbarn och vårdgivare ser han som grundläggande i all identitetsutformning (Erikson, 1968).

Erikson bygger sin teori på Freuds psykoanalytiska skola, och har vidareutvecklat den från att se barnets utvecklingsfaser som grund för identitetsutvecklingen till att se att identiteten formas hela livet.

3.1. Kritik mot Eriksons teori

Hakola (2009) skriver att Eriksons identitetsteori brister eftersom den beskriver den normala identitetsutvecklingen som likriktad för alla individer. Även Crawford, Cohen, Johnson, Sneed och Brook (2003) är kritiska mot Eriksons identitetsteori. De skriver att forskning har

visat att män och kvinnor utvecklar sin identitet på olika sätt. Eriksons teori skiljer inte, enligt forskarna, på kön.

3.2. Definitioner av kategorierna

Vital identitet

Enligt Eriksons synsätt formas identitet genom kriser i livet. Den vitala identiteten växer fram om kriserna hanteras på ett konstruktivt sätt. Det kännetecknande för en vital identitet är att individen har fungerande sociala relationer som hon kan bedöma sig själv i ljuset av. Det är inte en envägsprocess, utan gruppen formas även av varje medlem. Processen äger rum i individens innersta, i det subjektiva sinnet, samtidigt som den är i centrum i en grupps kultur (Erikson, 1968). I detta arbete är gruppen tolvstegsgemenskapen.

Negativ identitet

Erikson kallar identiteten som missbrukare för negativ identitet (Erikson, 1968). Till skillnad från en vital identitet kan negativ identitet inte bevara och utveckla positiva skeenden i livet. Alla typer av identitet byggs upp av den sociala omgivningen där varje individ skapar en egen identitet genom att bedöma sig själv i ljuset av hur hon märker att andra bedömer henne, i jämförelse med sig själva (Erikson, 1968). Erikson skriver att en negativ identitet växer fram när ungdomar dukar under för identitetskrisen och blir neurotiska, psykotiska, socialt avvikande, narkomaner eller kriminella (Erikson, 1966, s. 23). Ibland skapas eller förstärks den negativa identiteten av karismatiska ledare (Geels & Wikström, 2012). Detta kan även ske på grund av lydnad och solidaritet mot gruppen eller anslutning till illusoriska värden (Erikson, 1966). Det är genom dysfunktionella sociala villkor som en negativ identitet växer fram.

Taktlös ledning eller bestraffning kan också enligt Erikson (1968) leda till en negativ identitet då individen känner ett behov av att försvara sin växande egoidentitet, den begynnande jagkänslan eller självkänslan hos en individ. Den taktlösa ledningen eller bestraffningen sker ofta i barndomen. Detta kan vara ett aggressivt sätt att tvinga individen till lydnad som strider mot hennes egen uppfattning om vem hon är och vad som är rätt handlande. Erikson menar att en individ genom terapi och ledning kan försöka ersätta olämpliga identifikationer med mer lämpliga. Detta förändrar dock inte identitetsbildningens ursprungliga inriktning. Patienter kan enligt Eriksons synsätt endast reagera positivt på sådana terapeutiska åtgärder som kan hjälpa dem att fullborda eller omgruppera förutsättningarna för en identitet som redan håller på att bildas (Erikson, 1968).

Numinös potential

I Eriksons identitetsteori är det numinösa elementet, upplevelsen av ”den helgade närvaron” (Geels & Wikström, 2012, s. 143) som ger individen känslan av något större som hon kan luta sig mot. Att komma i kontakt med religiösa företeelser, gör att ensamheten och övergivenheten är övervunnen.

Det är en förmågan att kunna uppleva andlighet som en reell verklighet som bär på existentiell mening. Det numinösa grundläggs av moderns ständiga närvaro i människans tidiga erfarenhet och ligger kvar som en ”numinös potential”. Detta sker likt en latent förmåga att förstå det heliga, som kan väckas när det andliga behövs, t.ex. vid behov av verktyg för att hantera livets svåra stunder. När individen påverkas av den numinösa potentialen regredierar hon och tillåter sig att vara naiv, utlämnad och passiv inför det heliga, samt kan låta det heliga verka direkt i människans liv.

Enligt Erikson är religion det som genom mänsklighetens hela historia har verkat för att befästa den grundläggande tilliten hos människor (Erikson, 1968).

Det förlorade paradiset

Enligt Geels och Wikström är den längtan efter modern, då barnet upptäcker att det är en självständig individ och bygger upp en numinös potential men som även ger känslan av det förlorade paradiset, där konflikten mellan längtan efter ständig närvaro och upptäckten av frånvaro kvarstår som det andliga behovet. Det förlorade paradiset står för avsaknad av eller förlusten av ett idealtillstånd och längtan efter ett positivt känslomässigt tillstånd, från början funnet i relationen mellan spädbarnet och vårdgivaren (Geels & Wikström, 2012).

Kris

En förändring i livet eller förlust som är större och mer omfattande än vad individen klarar av. En personlig kris leder antingen till en utveckling där individen blir mer kompetent än innan, eller till känslor av skuld, skam och misslyckande, beroende på hur vital individens identitet är (Erikson, 1966). Dossett skriver att en människa, speciellt kvinnor som blivit utsatta för övergrepp och varit offer hela sina liv, får nedbrytande konsekvenser av att ständigt påminnas om, på tolvstegsmötena, av allt ont de varit med om (Dossett, 2013).

En kris leder ofta till en regression som ett uttryck för att situationen blivit övermäktig individen. Riter används av individen för att upprätta en struktur i krisen (Erikson, 1966).

Riter

En rit är verktyg som individen tar sig igenom en kris med och är till sin natur ofta återupprepade handlingar. Wood (2008) skriver att Erikson anser att utvecklingen i varje kris uttrycks genom ritualisering. I detta arbete fokuseras främst på de riter som används i Tolvstegsprogrammet.

Tolvstegsprogrammet använder sig genomgående av ritualisering för att förändra individens identitet. T.ex. genom regelbundna möten där gemenskapen mellan likar eller ett möte mellan två individer som förstår varandra och delar erfarenheter i sig är terapeutiskt. Under mötena är även den personliga berättelsen ett viktigt inslag då deltagarna använder sig av berättandet av sin missbrukshistoria med en grundläggande ärlighet som verktyg för att bibehålla nykterhet och utveckla en vital identitet. Även bönen är en återkommande rit inom Tolvstegsprogrammet, främst i form av *Sinnesrobönen*:

Gud, ge mig sinnesro, att acceptera det jag inte kan förändra, mod att förändra det jag kan, och förstånd att inse skillnaden.

(Anonyma Alkoholister, 2015, s. 94)

Bönen utförs i ensamhet eller i tolvstegsgruppen, för att lämna över sig själv, sina karaktärsbrister och sitt liv till sin högre makt.

Riter kan även vara vanemässiga handlingar som i förlängningen söndrar relationer, hälsa och liv. T.ex. så är det regelbundna intaget av droger.

Regression

När individen fastnar i en utvecklingsfas eller faller tillbaka till en redan passerad utvecklingsfas. T.ex. att vara vuxen men bete sig som en tonåring. Regression kan vara

positiv genom att individen får återhämtning från sitt växande, men om regressionen beror på drogmisbruk är den alltid patologisk. Religionens riter och myter erbjuder en symbolisk regression. Men det är en regression i jagets tjänst. Regressionen är alltså stärkande för jaget som får balans på livet genom att återgå till ett infantilt stadium, det är inte patologiskt som tidigare psykoanalytisk forskning ansett (Geels & Wikström, 2012).

Kapitel 4 Metod och material

4.1. Metod

I detta avsnitt förklaras arbetets metodik, hur fallstudierna valts samt vilka validitetskriterier som arbetet tagit hänsyn till.

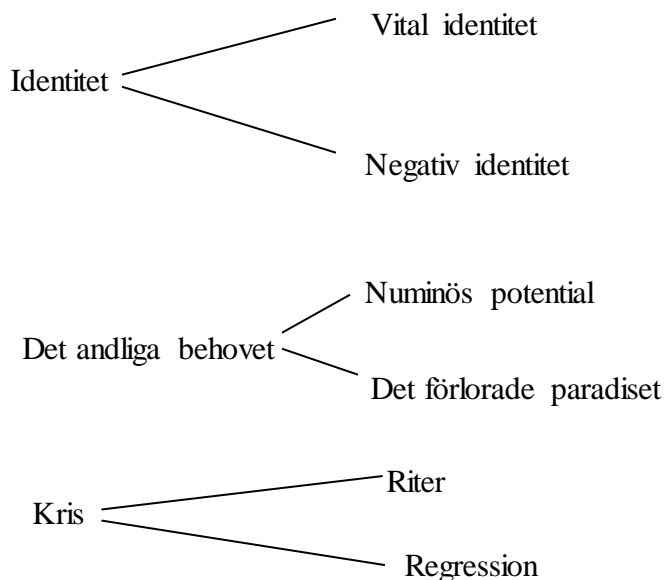
4.1.1. Kvalitativ metod

Metoden i detta arbete är kvalitativ och deduktiv. Kvalitativ metod används för att få veta mer om mänskliga erfarenheter, upplevelser, tankar, förväntningar, motiv och attityd. I deduktiv metod analyseras materialet genom teman som på förväg bestämts av teorin som jag utgår från. Att sortera text utifrån på förhand bestämda teman och kategorier som hämtas från befintliga teorier kallas även *template analysis style* (Malterud, 2014).

4.1.2. Teman och kategorier

Teman och kategorier som använts för analysen är hämtade från Eriksons identitetsteori. Hur teman och kategorier hänger ihop visas med trädidiagrammet i figur 1 nedan på denna sida.

Figur 1.

4.1.3. Kodningen

Råmaterialet har lästs i den första analysfasen på ett översiktligt sätt för att få ett grepp om vad texterna kan berätta och vilken kontext som berörs. Texterna har sedan strukturerats upp i tre block: missbrukstiden, vändpunkten och tiden efter missbruket. Avsikten är att kunna jämföra och se hur var och en av texterna relaterar till Tolvstegsprogrammet.

I den andra analysfasen har de meningsbärande enheterna identifierats genom att systematiskt koda enheterna, jämföra koderna och placera de som liknar varandra tillsammans (Malterud, 2014). De kodade enheterna placeras sedan under teman och kategorier hämtade från Eriksons identitetsteori. Arbetet har alltså en deduktiv ansats där teman och kategorier styr kodningen. I flera fall passar en enhet in under flera kategorier, t.ex. att en vital rit också kan beskriva en del av en vital identitet.

Det fanns fler kategorier som tagits bort eftersom de inte gav något till analysen. Det kodade materialet från dessa kategorier fungerade lika väl, om inte bättre, under de andra kategorierna som de även inlemmats i. T.ex. fanns särskilda kategorier för berättandet, bönen och gemenskapen. De placerades alla under kategorin vitala riter.

Till sist kommer resultaten att utvärderas mot råmaterialets helhet (Malterud, 2014).

4.1.4. Fallstudierna

Två av fallen som presenteras här är tagna från Tolvstegsprogrammet egen litteratur (Anonyma Alkoholister, 2015), vilka speglar i hög grad programmet filosofi, medan de andra tre fallen är taget från två fristående studier (Cain, 1991; Sered & Norton-Hawke, 2012).

De gemensamma dragen fallstudierna emellan kommer att analyseras. Det kommer alltså vara en tvärgående, tematisk analys där essenserna sammanfattas. Informationen ska utvärderas mot helheten och sammanfattas under teman och kategorier. Fokus är på sammanfattningar som kan bidra med ny kunskap.

Tolvstegsprogrammet har en genomgående patriarkal struktur som inte förändrats sedan programmet start. Tolvstegslitteraturen hänvisar dock till att kvinnor kan läsa in sitt eget genus i texterna. Men det är viktigt att även kvinnliga missbrukares röster blir hörda. Därför har fallstudierna valts i stort sett jämnlit mellan könen.

Namnen på individerna i fallstudierna kommer inte att ändras eftersom de redan presenterats i tidigare material och därför finns inte anonymitetskraven. Det bör beaktas att min presentation och tolkning är av sekundär karaktär eftersom den bygger på redan tolkat råmaterial.

4.1.5. Tolkningar

I analysen sammanfattas under varje kategori de tolkningar som kommit fram i analysen av fallstudierna. Gränserna mellan kategorierna är inte tydliga utan de går in i varandra. Därför finns ingen ensidig lösning på hur materialet ska analyseras genom Eriksons identitetsteori. Det här är en av flera möjliga analyser som kan göras.

4.1.5. Kontext och förförståelse

Kontexten för det här arbetet är ett modernt västerländskt samhällsklimat, och de fallstudier som tolkats här är från den västerländska sfären, närmare bestämt från USA.

Min egen position som forskare är att jag själv är nordeuropé och kvinna, vilket kan göra att jag har lätt att förstå människor från samma kulturella kontext. Jag har egna upplevelser om hur det är att delta i Tolvstegsprogrammens möten och hur deltagandet fyllt mig med sinnesro. Min förståelse är att just känslan av sinnesro är det andliga inslaget i Tolvstegsprogrammet. Däremot hade jag liten kunskap om vilka faktorer det är som leder till dessa upplevelser. Nyfiken får jag en föräning om att det finns djupgående kunskap att hämta.

4.1.7. Validitet

I detta arbete undersöks vad som kännetecknar andligheten i Tolvstegsprogrammet, och hur Tolvstegsprogrammet kan bli vägen från en negativ identitet till en vital identitet hos missbrukare sett ur E.H. Eriksons perspektiv. Som teoretiskt perspektiv har Eriksons identitetsteori valt vilket kan sägas stärka den *interna validiteten*, då den är en välbeprövad teori för att analysera just identitet och hur den skapas och återskapas (Malterud, 2014).

För att den *externa validiteten* i detta arbete ska stärkas har urvalet av fallstudier bestämts för det första genom att genusperspektiv, där ungefär hälften av de individer vars fall studerats är kvinnor. För det andra har ett attitydsperspektiv tagits hänsyn till då hälften av individerna upplever motvilja mot programmet. Detta för att resultatet ska bli rikare, mer realistiskt och förhoppningsvis ge en fördjupad bild (Malterud, 2014).

Även en *dialogisk validitetsprövning* (Malterud, 2014) visar på en brist i urvalet, nämligen i de två fallen som hämtats direkt ur tolvsteglitteraturen. Fallen utger sig för att vara direkt berättade av varje individ, men med största sannolikhet har texterna tolkats på olika sätt under flera publiceringar. Ur ett källkritiskt perspektiv är det svårt att se individerna bakom texten. De blir som ett par mytologiska figurer. De har ändå tagits med i detta arbete eftersom de ändå ger mycket information från Tolvstegsprogrammens självuppfattning och en idealbild av hur Tolvstegsprogrammet fungerar när villkoren för tillfrisknad av missbrukaren är som mest gynnsamma.

Ett annat validitetskrav som tagits hänsyn till är att använda informationstäta beskrivningar av fallstudierna, genom att direkt citera det primära materialet. Till sist så har jag valt information som talar mot själva grundkonceptet att Tolvstegsprogrammet leder till vital identitet hos missbrukare genom att ta med fall där programmet inte fungerat (Creswell, 2014, s. 202). Jag har också tagit hänsyn till min egen position genom att ta reda på vad min förförståelse består av och hur den kan komma att påverka undersökningen.

4.2. Material

Materialet som analyseras i det här arbetet är fall från tre olika sekundärlitteraturer i vilka en första tolkning av fallen gjorts.

Materialet är hämtat från Tolvstegsprogrammet's bok *Anonyma Alkoholister* (2015) samt två artiklar som funnits vid en databassökning från Uppsala Universitets bibliotek (Cain, 1991, Sered & Norton-Hawke, 2012). De två individerna vars fall valts ut ur Tolvstegslitteratur är båda positivt inställda till programmet, vilket kan peka på en vinkling av texten för att kunna användas som idealbild i Tolvstegsmedlemskapet.

De två artiklarna är skrivna på originalspråk, men tolvstegslitteraturen är en översättning till svenska. En av artiklarna (Cain, 1991) skriver ut intervjuerna ordagrant i slutet av artikeln. Den andra artikeln är skriven som en tolkning av intervjusituationen men några citat har dokumenterats i artikeln. Denna intervju är även den kortaste av de fem som tagits med i materialet. Materialet från de andra källorna är av olika omfattning.

Tolvstegslitteraturen är formad som att den är direkt skriven av individerna. Förutom aspekten med översättningen från engelska till svenska, har texten omarbetats många gånger efter den första upplagan från 1939. Det reser tvivel på texternas autenticitet.

Kapitel 5 Resultat

Fall 1: Bills berättelse

I *Anonyma Alkoholister* (2015) berättas om Bill, som startade hela Tolvstegsprogrammet för att själv finna hjälp för sin alkoholism. Det beskrivs hur Bills drickande eskalerade under flera år, till hans frus förskräckelse och trots en framgångsrik profession som börsmäklare, höll han på att gå under helt. På slutet var det inte bara en fara för hans sociala situation, utan också för hans liv.

Bill möter en gammal bekant som säger sig ha blivit nykterist och religiös, vilket Bill först var skeptisk till. Ändå beskriver Bill fröet till sin religiositet med orden: ”Jag har alltid trott på en kraft större än jag själv. Jag hade ofta funderat över dessa ting. Jag var ingen ateist” (Anonyma alkoholister, 2015, s. 40).

Bill såg hur något förändrats i vännens ögon och utstrålning, vilket gjorde honom nyfiken. Vännen föreslog att Bill skulle ta till sig bilden av Gud såsom han själv uppfattade honom. Det ledde till ett andligt uppvaknande för Bill. Effekten kom som en elektrisk stöt (Anonyma Alkoholister, 2015).

Bill beskriver hur han efter det andliga uppvaknandet många gånger varit nära att dricka på nytt, men att han fått den största hjälpen genom att hjälpa andra alkoholister till nykterhet. Bills vän ska ha sagt: ”Tro utan handling är död” (Anonyma Alkoholister, 2015, s. 45). Dock fick Bill även bevittna en man som tog livet av sig, vilket han förklarar som att: ”Han kunde inte, eller ville inte, förstå vårt sätt att leva” (Anonyma Alkoholister, 2015, s. 46) Bill förklarar sedan att tron måste verka dygnet runt hos en tillfrisknande alkoholist, annars går de under (Anonyma Alkoholister, 2015).

Fall 2: Freds berättelse

I *Anonyma Alkoholister* (2015) finns även Freds fall beskrivet. Han var av allt att döma en stabil och välbalanserad människa. Han hade ett intressant arbete, var social. Hade lätt att knyta kontakter med andra människor och var lyckligt gift. Ändå var han alkoholist. Till en början ville dock Fred inte inse detta. Han menade att han blev inlagd på sjukhus för att lugna nerverna och att han med sin goda karaktär kunde sluta dricka trots allt. Han ville inte medge att han var alkoholist, än mindre acceptera att ett andligt program var lösningen på hans missbruk.

Medlemmar i Tolvstegsprogrammet besökte Fred på sjukhuset och berättade om vad de visste om alkoholism. Fred medgav att vissa kriterier stämde in på honom, men han ville fortfarande tro att han kunde göra något åt sitt drickande på egen hand. Fred sade

Jag resonerade som så att det inte hade gått så långt med mig som med de flesta av er [tolvstegsmedlemmar]. Jag var vanligen framgångsrik när det gällde att övervinna mina övriga personliga problem och skulle därför lyckas där ni misslyckats. Jag kände att jag hade all rätt att vara säker på mig själv, att det endast skulle vara en fråga om viljestyrka och att vara på min vakt.

(Anonyma Alkoholister, 2015, s. 73).

Fred lyckades hålla sig nykter på egen hand en tid och hans mående under denna tid var utmärkt. Men en kväll dök tanken upp att det ”skulle vara gott med ett par drinkar före middagen” (Anonyma Alkoholister, 2015, s. 73). Detta ledde dock till fortsatt drickande, misär och en ny inläggning på sjukhus. Han insåg att han inte gjort något som helst motstånd mot den första drinken och inte alls tänkt på konsekvenserna. Från den stunden insåg Fred att han var alkoholist och att vilja och självkänedom inte kunde hjälpa honom (Anonyma Alkoholister, 2015).

Slagen, besegrad och återigen inlagd på sjukhus hade Fred nått sin personliga botten. Då besöktes han återigen av två tolvstegsmedlemmar. De berättade om flera fall av alkoholism som de kände till och om den andliga lösningen som många följt med lyckat resultat. Fred hade tidigare varit delaktig i kyrkan, men utan att ha en personlig tro. Ändå kunde Fred nu svälja vad medlemmarna berättade om det andliga programmet för AA. Han var villig att pröva vad som helst eftersom alla hans egna sätt inte fått honom att sluta dricka. Fred berättar att i samma ögonblick som han bestämt sig för att ta till sig programmet kändes det som att hans alkoholbesvär lättade. Han fick ett uns av sinnesro (Anonyma Alkoholister, 2015).

Fall 3: Ellens berättelse

Ellen har varit delaktig i Tolvstegsprogrammet i två år. Hon har mest brukat droger, men ibland också alkohol. Hon insåg redan under tiden i gymnasiet att hon hade problem. Då fick hon blackout när hon drack. Men hon var ändå en flitig student och deltog i många aktiviteter utanför skolschemat. Hon drack bara på helgerna och ansåg sig inte vara alkoholist. Men efter att hon kommit i kontakt med narkotika på en internatskola började hon röka cannabis flera gånger om dagen. Hon kunde dock sluta med sitt missbruk när hon åkte hem till föräldrarna, tills ett tillfälle då de blev osams och Ellen drack alkohol och rökte cannabis för att straffa dem (Cain, 1991).

Under två eller tre år var Ellen drogpåverkad varje dag. Efter en månad hade hon förstått att hon inte kunde sluta. Att röka marijuana blev ett grundläggande behov hos henne. Efter en rad händelser kom hon att leva på gatan i flera månader. Hon slutade dricka alkohol, men hon rökte ännu mer cannabis. Hennes drogmissbruk eskalerade och hon började använda den hallucinogena drogen LSD och amfetamin utöver marijuana. Hon började få konstiga och paranoida tankar.

Ellen försökte hitta tillbaka till livet och försökte börja skolan igen, men hon fortsatte med drogerna. Hennes psykiska tillstånd förvärrades då hon hallucinerade och inte kunde fokusera på studierna. På ett skollov eskalerade hennes drogmissbruk och hon började använda ytterligare andra droger som kokain och lugnande läkemedel. Efter lovet hoppade hon av skolan för att återigen leva på gatan. Hon beskrev i intervjun att saker som hände henne och handlingar hon själv utförde var ”sinnessjuka” (Cain, 1991, s. 249).

Tillslut kontaktades Ellens föräldrar av skolan eftersom hon inte varit på skolan på flera veckor. Hennes far åkte till henne och skrev in henne på ett behandlingscenter i en annan stat. När hon väl kommit dit drabbades hon av en djup depression. Men hon började sakta men säkert tillfriskna, och efter behandlingen skaffade hon sig ett arbete och började återigen skolan. Men ännu en gång började hon med droger och lämnade skolan för att leva på gatan. Hon säger

And things...were happening that...growing up, I had no ideal...those kinds of things would ever happen to me. I thought they happened in low income, in the

slums of New York City or something like that. I never thought they would happen to me.

(Cain, 1991, s. 249)

Ellen nådde sin botten när hon blivit gravid, stod utan arbete och levde tillsammans med hennes pojkvän som krävde att hon skulle försörja honom och hans missbruk. Hon hallucinerade största delen av tiden och började med illegala aktiviteter för att dra in pengar. I ren desperation försökte hon flytta hem till föräldrarna för att fly från sitt liv på gatan, men ett bråk med modern eliminerade den planen. Hon försökte ta livet av sig med råttgift, men innan hon hann göra verklighet av försöket plockades hon upp av polisen. Hon blev inlagd under flera månader på sjukhus, och där födde hon också sitt barn.

Vändpunkten för Ellen kom när sjukhuspersonalen sa att hennes baby skulle omhändertas. Hon bestämde sig för att om hon kunde få tillbaka sitt barn skulle hon sluta dricka och droga helt. Hon gick med i Tolvstegsprogrammet och förutom ett litet återfall då hon rökte marijuana cirka tre veckor för intervjun så hade hon varit drogfri. Hon anser att tolvstegsmötena hjälper henne hantera många av de problem hon möter i sitt dagliga liv, genom att andra medlemmar ger konkreta förslag eller nya idéer, och sätter hennes aktuella problem i rätt perspektiv (Cain, 1991).

Fall 4: Andrews berättelse

Andrew (Cain, 1991) fick sin första kontakt med Tolvstegsprogrammet tjugotvå år innan intervjun gjordes, då han trodde att han var på väg in i delirium tremens, en psykisk sjukdom som beror på en allvarlig längre alkoholförgiftning och vars symptom bl.a. är skrämmande hallucinationer. Han gick på ett möte i taget men kände sig varken välkommen, att han tillhörde gruppen eller att han hade någon samhörighet med andra medlemmar i Tolvstegsprogrammet. Sedan dess var Andrew inskriven på behandlingshem för sitt alkoholmissbruk fyra gånger. Efter den första gången höll han sig nykter i tre månader. För två år sedan kom han tillbaka till Tolvstegsprogrammet genom ett annat behandlingsprogram. Han höll sig nykter i nästan ett år i följd när han gick regelbundet på möten.

Efter en episod på ett möte då Andrew ansåg att hans trygghet i programmet blivit förstörd lämnade han Tolvstegsprogrammet och började dricka igen. Så småningom kom han tillbaka och han hade deltagit i Tolvstegsprogrammet i sju veckor innan intervjun. Han kallade nu sig själv för alkoholist och karakteriserade hans drickande som "asocialt" (Cain, 1991, s. 250). Han säger

I think in some sense it is a brainwashing program. Uh, no matter, if that is the case, you probably get out of AA what you put in to it. I don't know how effective it is, but it's working for me.

(Cain, 1991, s. 250)

Andrew anser att Tolvstegsprogrammet är bra och att det hjälper honom. Men han vänder sig emot att han skulle behöva leva i programmet under resten av sitt liv för att det ska fungera och han kallar programmet för ett slags hjärntvätt. Som svar på frågan om hur hans drickande började svarar han

I took my first drink, that I recall, at age twelve. It was very pleasant. And I...at that time, did not enjoy the taste of it. I enjoyed the smell of it. And, um, I enjoyed the effects very much. And...did not have another...I got drunk the first time I drank. I did not have anything else to drink until I was about fourteen years old. Usually around holidays, my parents would let me drink wine, beer. When I was sixteen, I began to drink regularly, with my parents permission...just as long as I paid for it. I enjoyed it. What else?

(Cain, 1991, s. 250).

Hans drickande ledde till att han misstänkte att han var på väg in i delirium tremens då han hallucinerade och såg syner. Hans far ville att han skulle söka sig till Tolvstegsprogrammet. Men det var på grund av sin rädsla för delirium som Andrew gick på sitt första möte. Han var inte imponerad av det han såg, och han sökte sig inte tillbaka dit på tjugo år. Han förklarade sin negativa syn på det första mötet med att beskriva skillnaderna mellan honom själv och de andra deltagarna.

De tillfällen som Andrew slutade dricka hade hans anhöriga varit lyckliga, eftersom de varit oroliga för Andrews hälsa om han fortsatt att dricka. Men Andrew sa att om han skulle börja dricka igen skulle de inte säga någonting alls.

Andrew lämnade Tolvstegsprogrammet mindre än en månad efter intervjun. De närmaste månaderna drack han stora mängder och det ledde bland annat till att han fick sparken från sitt arbete, blev vräkt från hans lägenhet och till försämrad hälsa. Han kom då fram till att han behövde hjälp att tillfriskna. Vid tiden för nedskrivandet av detta material fick författarinnan bevis på att han nu mådde bättre (Cain 1991).

Fall 5: Nancys berättelse

Nancy (Sered & Norton-Hawke, 2012) hade suttit i fängelse många gånger för droghandel, och med hennes egna ord har varit ”medlem i AA oräkneliga gånger” (Sered & Norton-Hawke, 2012, s. 51). Det har varit obligatorisk närvaro i programmet i det fängelse hon suttit i och ibland var det två möten om dagen. Det var också den enda gången kvinnorna på fängelset kunde komma ut ur sina celler och vara sociala med andra intagna. Men det viktigaste var att deltagandet var bevis för de sociala myndigheternas medarbetare att Nancy gjorde rätt för sig och kan fortsätta att vara villkorligt frigiven. Nancy ansåg att hon aldrig gått frivilligt på mötena. Under tiden för intervjun säger hon

I am going [to meetings] now even though I am off probation because Curt [her boyfriend] is court-ordered to attend three meetings each week. I can't stand the meetings but I don't want him going back to prison.

(Sered & Norton-Hawke, 2012, s. 52).

Nancy säger att hon i verkligheten inte fått ut någonting av tolvstegsmötena. Hon arbetade i stegen och läste berättelserna i *Stora Boken* (Anonyma Alkoholister, 2015) med det betydde inget för henne personligen. Hon sa att hon inte vill höra om andra människors problem eftersom hon hade nog med sina egna.

Att gå programmet för sin egen skull eller för att ”göra rätt sak” (Sered & Norton-Hawke, 2012, s. 52), hade aldrig fallit henne in. Tolvstegsdeltagandet var en insats från ett samhälle som aldrig velat henne väl. Hon ansåg inte att Tolvstegsprogrammet kunde hjälpa henne till en annan livsstil.

Kapitel 6 Analys

6.1. Analys

Identitet

I de aktuella fallen beskrivs de individer som någon gång haft ett liv utan kriminalitet och missbruk, speciellt de som haft detta under sin vuxna period, också är de som lättast finner vägen tillbaka till en vital identitet genom Tolvstegsprogrammet. Bill och Fred, som haft anställningar en längre tid, en bofast situation eller stöttade personliga relationer, har varit mest mottagliga för att byta missbruket mot ett nyktert liv genom programmet. Ellen, Andrew och Nancy anser att programmet inte kan ge dem något och att det bygger på tvång och underkastelse. Erikson beskriver detta motstånd som att brottsliga symptom kan vara ett tecken på behovet av att försvara utvecklingen av sin identitet mot taktlös ledning eller bestraffning (Erikson, 1968).

Fallstudierna har visat att en vital identitet inte kan skydda individen från att hamna i missbruk. Materialet visar upp flera duktiga, begåvade och socialt kompetenta människor. Trots viljekraft och självkänedom har individerna återfallit i missbruk.

Studierna har även visat att den negativa identiteten kan vara olika djupt rotad. De som i grunden identifierar sig med ett kriminellt liv och som missbrukare har svårt, eller kan inte alls, skapa en vital identitet. Tolvstegsprogrammet leder inte till bestående nykterhet för dessa individer. Ur Eriksons perspektiv kan detta ses som en ovilja mot att förändra sin identitet. Denna ovilja finns för att försvara sig mot det som upplevs som tvingande påtryckningar mot en redan skadad identitet.

I Andrews fall är hindret för att ta till sig Tolvstegsprogrammet att han inte kände sig välkomna eller hemma samt att vederbörande inte kan identifiera sig med andra deltagare. Nancy levde i total utsatthet och hopplöshet. Hennes besvikelse över livet var så genomgående att hon inte trodde på att något kunde leda henne till en andlig känsla av helhet och sinnesro. Det var också hon som har starkast aversion mot Tolvstegsprogrammet.

Numinös potential

Numinös potential kan uttryckas som en rent religiös upplevelse av en transcendent Gud som hos Bill och Fred, eller en immanent Gud som verkar genom medmänniskors handlande och den andlighet. Denna kan ses i gemenskap där respekt och öppenhet ger mening åt livet. Så som i Ellen upplever tolvstegsgemenskapen. För Andrew och Nancy har den helgade närvaron inte någon betydelse överhuvudtaget. Dessa två har inte fått något särskilt utbyte av att delta i Tolvstegsprogrammet.

Ett konkret exempel på en upplevelse av den helgade närvaron är Fred som bad om överlämnande till Gud och fick en omedelbar känsla av att hans alkoholbesvär lättade. I samma fall upptäckte Fred att lösningen på alla hans problem var Tolvstegsprogrammet.

andliga principer. Ytterligare ett exempel är när Bill får ett andliga uppvaknandet som ledde honom till en plötslig uppenbarelse och en känsla av seger, samt att han kände en total tillit.

Bill, Fred och Ellen har en andlig potential, alltså de hade fått en känsla för att något större än dem själva kunde hjälpa dem. Bill insåg att ett besök i kyrkan långt tidigare var ett uttryck för att behöva och söka Gud. Fred berättar att han varit med i en kyrka utan att bli religiös, men vilket han ansåg underlättade detta honom att ta till sig andligheten i Tolvstegsprogrammet. Det bör nämnas att båda dessa fall som talar om en högre makt definierar den som en transcendent Gud. Ellen tolkar sin högre makt utgörandes av tolvstegsgruppen vilken ger henne styrka och vägledning i det vardagliga livet. Hon får stabilitet i livet och kan hålla sig drogfri genom programmet trots att hon inte fick en direkt upplevelse av Guds närvaro.

Andrew och Nancy tillhör den grupp som enligt Erikson hamnat utanför samhällsgemenskapen. De är utbildningsmässigt underprivilegierade samt är avskurna från alla ideologier på grund av bristande förmåga och tillfälle eller båda delarna. De har grundläggande hamnat utanför tolvstegsgemenskapen på grund av ovilja och förmåga.

Andrew besöker endast tolvstegsmötena på grund av att hans liv ånyo havererat. Han uttrycker en skepsis mot Tolvstegsprogrammet och kallar det "hjärntvätt". Hans missbruk har normaliserats och blivit ett sätt att lindra ångest istället för orsaken till ångesten. Enligt Eriksons teori sker en sådan normalisering i sociala sammanhang och Andrew har troligtvis normaliserat sin identitet som missbrukare. Därför känner han ingen samhörighet med medlemmar i Tolvstegsprogrammet, och finner heller ingen anledning att stanna kvar.

Andrew skulle kunna vara en potentiell tolvstegsdeltagare, men för att det ska ske behöver han anamma de andliga principerna i programmet och sluta upp med att betrakta det som hjärntvätt. Hans ovilja mot att ta till sig programmet beror på oförmåga, en skada som uppstått tidigt i det lilla barnets självbild. Har han aldrig känt den allomfattande villkorslöst älskande moder som är ständigt närvarande, så vet han inte heller vad det är han söker som kan fylla hans inre tomrum. Visserligen är han inte helt oemottaglig för den andliga upplevelsen av programmet eftersom han återkommer till det varje gång hans missbruk varit som värst.

Nancy besökte mötena för att hålla sin pojkvän fri från fängelset. Det är en dysfunktionell relation, men ändå håller hon fast vid den trots att det får henne att göra något hon avskyr. Det är möjligt att hennes existentiella mening i livet är uppbyggd runt relationen till pojkvännen. Erikson förklarar att en negativ identitet kan skapas eller förstärks av karismatiska ledare, eller genom lydnad och solidaritet mot gruppen. Hennes pojkvän, och de kriminella vännerna som bör finnas omkring dem, skapar en mening i hennes liv och ett socialt nätverk som hon inte vågar betrakta kritiskt eftersom hon då riskerar att förlora även det hon har.

Funktionen för den numinösa potentialen är att övervinna känslan av ensamhet och övergivenhet. Denna funktion kan fyllas av Tolvstegsprogrammet, vilket är fallet med Bill, Fred och Ellen. Andrew och Nancy vill dock inte ta till sig programmet. De kan förmodligen hantera rädsla och ensamhet på andra, om än möjligtvis dysfunktionella, sätt som exempelvis att normalisera missbruket eller att ständigt befinna sig i ett drogus.

Det förlorade paradiset

Det stoff i fallstudierna, som kan tolkas utifrån Eriksons begrepp är *det förlorade paradiset*, vilket utgör en längtan hos individerna efter ett mer positivt tillstånd än det som de haft under missbruket. Det har alla återkommande försökt lämna missbruket, genom att studera, sökande

efter arbete eller att rannsaka sig själv på ett kognitivt plan, motionera eller gå i terapi. Flera gånger har individerna försökt att återskapa sin vitala identitet. De har levt kvar i minnet som ett hopp, men det har varit ett hopplöst företag.

Kriser

Både Bill, Fred och Ellen som fann sin väg till nykterhet genom Tolvstegsprogrammet berättar alla om en personlig kris då deras situation var i ett illavarslande kritiskt stadium och både de själva och anhöriga fruktade för deras psykiska och fysiska hälsa. Alla tre blev inlagda på sjukhus under krisen, även om det inte var första gången. De hade tidigare försökt ta sig från sitt drickande och narkotikamissbruk med viljekraft, men misslyckats. De skulle dricka och missbruka ihjäl sig om det fortsatte som det gjort. De kunde inte med egna medel förbättra sin situation.

De hade tidigare varit i kontakt med tolvstegsmedlemmar som berättat om programmet, men de var inte redo att pröva den vägen. De mindes dock vad tolvstegsmedlemmarna berättat när de fått slut på alternativ och blev villiga att ge programmet en chans. De var villiga att pröva vad som helst som utlovade en bättre framtid.

Andrew och Nancy vittnar inte om personlig kris. Ändå beskrivs att de lever i misär, med gravt missbruk och ett genomgående kriminellt liv. Men där har de samtidigt sin plats i en destruktiv men stabil social struktur och anser sig inte behöva en identitetsförändring.

Utanförskapskänslan finns genomgående hos fallen under de aktiva missbruksperioderna och den genomsyrar oftast merparten av de relationer som missbrukaren har. Missbruket ska hållas hemligt och blir belagt med skam, vilket i sig leder till att drickandet eller droganvändandet eskalerar för att döva den ständigt växande skamkänslan.

Hos Bill, Fred och Ellen leder gemenskapen i Tolvstegsprogrammet till nya, trygga och konstruktiva personliga relationer. Ett exempel som ges på en konstruktiv relation är när gemenskapen fungerar som ett bollplank för Ellen och ger råd och idéer på hur hon kan hantera problem i sitt nya nyktra liv. Tolvstegsprogrammet bidrar även till nya personliga relationer när det tolfte steget utövas och tolvstegsmedlemmen för ut budskapet till individer som ännu lever i ett aktivt missbruk.

Även relationerna i det privata nätverket kan få förnyad kraft, när missbrukandet har påbörjat sitt tillfrisknande, till att vara givande och fungerande för alla parter. Trots att de blivit infekterade och nedbrutna av den anhöriges missbruk. Ett exempel är Bill som led av ett svårt alkoholmissbruk vilket påverkade hans hustru på ett destruktivt sätt, men när han börjat tillfriskna och började praktisera stegen i programmet började hustrun också sitt läkearbete genom att hjälpa och stötta andra alkoholisters fruar.

Hos de anhöriga kan del misstänksamhet finns kvar efter att ha fått hoppet krossat av alltför många nyktra perioder följda av återfall. Även besvikelse kan leva kvar, över alla lögnar och undanflykter när de närstående ifrågasatt hur mycket missbrukaren har druckit eller om det missbrukats. Missbruk är inte bara en sjukdom för individen, utan är en relationsbunden sjukdom.

Regression

Fred blev en ensamvarg trots att han tidigare varit social av sig. Andrew intar en sorglös attityd till sitt fortsatta missbruk då känslan av ansvar trängs undan. Ellen använde sitt missbruk som maktmedel mot att trotsa föräldrarna. Hon imiterar tonåringens sätt att använda negativitetens handlingsmönster. Ur Eriksons perspektiv är detta ett sätt att bryta sig fri från föräldrarnas moral och värderingar, men eftersom hon är vuxen och ändå agerar som en tonåring är detta en regression. Alla tre är personlighetsförändringar som hindrar individen från att fortsätta en personlig utveckling, och de är symptom på att individen mött en kris som är för svår att hantera.

Riter

Bill började gå på tolvstegsmöten efter att han träffat medlemmar från Tolvstegsprogrammet under sin sjukhusvistelse. Samtalen mellan dem ledde till den andliga befrielse som det innebar att inte längre vara slav under alkoholen. Mötena blev en ritual som höll honom nykter.

Fred överlämnade sig själv till Gud under hans sista avgiftning på sjukhuset. Han placerade sig själv utan förbehåll under Guds omsorg och ledning. Han erkände för första gången att utan Gud var han förlorad och han blev villig att låta sin Gud befria honom från sina synder. Han började be om att få visshet om hur han skulle lösa sina problem så att han kunde vara till nytta för andra, men han bad aldrig för att det skulle gynna bara honom.

En tolvstegsmedlem lärde Fred att föra berättandet av hans erfarenheter vidare till de som fortfarande lider av alkoholism som ett steg för dem att bli nyktra, för att han själv ska behålla sin nykterhet eftersom, som individen formulerade det: ”tro utan handling är död” (Anonyma alkoholister, 2015, s. 45). Efter att ha delat sin historia till andra alkoholister vittnade han om känslan av att vara förunderligt upplyft och ett innehav av fastare mark under fötterna.

Bill tog sin tillflykt till alkoholen då han kände sig ensam. Andrew hade som vana att belöna sig med alkoholhaltig dryck. Ellen använde regelbundet alkohol och droger redan i gymnasiet, främst marijuana. Hon drack och rökte till en början på helgerna, men snart rökte hon cannabis flera gånger om dagen varje dag för att koppla av och stänga ute omvärldens stress och kravfullhet.

Andrew går på möten men talar om programmet som att det påminner om känslan när man tar en besk medicin som ett måste när man blivit riktigt sjuk. Han utnyttjar mötena som en negativ rit, eftersom hans metod att vända sig till Tolvstegsprogrammet ibland faktiskt bibehållit hans missbruk på sikt. Han når aldrig sin personliga botten och han blir aldrig helt nykter och drogfri. Nancy har gått med i Tolvstegsprogrammet fler gånger än vad som kan räknas, men aldrig av fri vilja. Hon säger att hon inte får ut någonting av dem, men ändå fortsätter hon att gå dit, enbart för att ta del av belöningar som t.ex. villkorlig frigivning.

5.2. Slutsatser

A) Vad kännetecknar andligheten i Tolvstegsprogrammet?

Andligheten i Tolvstegsprogrammet kan vara en översinnlig känsla av lättnad, sinnesro eller möjligheter och förnyelse. Jag skriver *kan vara* för att det inte finns någon enhetlig bild för vad andligheten i Tolvstegsprogrammet är. Till stor del går den under begreppet *en högre makt*, men vad som innefattas i den högre makten är individen själv fri att välja. Dock bör den högre makten uppfattas som kärleksfull och vara vägledande för individen med hjälp av en större klokhet än vad individen har för sig (Anonyma Alkoholister, 2015). Andligheten behöver inte vara i direkt relation till en transcendent Gud, även om flera tolvstegsdeltagare upplever det så, utan kan vara en upplevelse av identitetsförändring, förbättrad livskvalitet och att nå sinnesro. Det är dock oklart om andligheten är orsaken till identitetsförändringen eller att identitetsförändringen kan upplevas som andlig. Materialet pekar mot den sista.

I tre av de fem fallen som analyserats i detta arbete talar individerna om den högre makten som en transcendent Gud. För två av dessa individer är denne transcendente Gud kärleksfull och hör individernas böner. Den tredje individen ser religion som ett avtal mellan Gud och människan där människan är tvingad att lyda. I detta arbetes forskningsgenomgång skriver Ciarrochi och Breilford (2009) att bilden av en dömande Gud är destruktivt för individen och kan även leda till negativa mönster såsom ett missbruk, vilket kan vara fallet hos denna individ.

Individen ett fall såg den högre makten som mindre transcendent och mer immanent, då hon lät tolvstegsgruppen fylla den högre maktens funktion. I detta exempel syns tydligt hur viktig gemenskapen i tolvstegsgruppen är för att individen ska tillfriskna från sitt missbruk. Gemenskapen i sig blir ett andligt verktyg som vägleder individen. Med Eriksons terminologi såg hon sig i ljuset av de andra i gruppen.

En annan aspekt av andligheten i Tolvstegsprogrammet är de rituella inslagen. Genom ritera interagerar individen med tolvstegsgruppen, och får sin identitet inom den. Ritera är exempelvis berättandet av sin egen historia, bönen, och den regelbundna gemenskapen. Speciellt berättandets mening har tidigare analyserats av Cain (1993) som har tagits upp i det här arbetets forskningsgenomgång. I två av fallen beskrivs hur bönen givit omedelbar lättnad och glädje. En tredje har fått mening i livet genom berättandet om sina tankar för andra tolvstegsdeltagare. De två sista utförde ritera oengagerat och mekaniskt, och de talade inte om att en kärleksfull högre makt hjälpte dem.

B) Hur kan Tolvstegsprogrammet bli vägen från en negativ identitet till en vital identitet hos missbrukare sett ur E.H. Eriksons perspektiv?

Ritera, gemenskapen, berättandet och bönen

I detta arbete har framkommit att tolvstegsprogrammet bör anammas i sin helhet för att fungera. Ändå kan viktiga funktioner utkristalliseras under analysen som var för sig är viktiga för att förändra en negativ identitet till positiv. Den viktigaste är riter. Ritera i Tolvstegsprogrammet är till exempel gemenskapen, berättandet och bönen. Berättandet behöver inte ske inför en stor grupp, utan kan ske i mötet mellan två tolvstegsdeltagare, eller mellan en erfaren individ och en individ som fortfarande har ett aktivt missbruk. Bönen fungerar på ett både lugnande och stärkande sätt, och *Sinnesrobönen* binder samman deltagarna i Tolvstegsprogrammet till en gemenskap.

En personlig botten, vital identitet och känslan av ”något större”

Det finns ytterligare tre viktiga faktorer för att individen ska kunna bygga upp en vital identitet genom Tolvstegsprogrammet. Det första är att hon har nått sin personliga botten. Det

andra att en i alla fall delvis vital identitet hjälper henne att utvecklas till en individ utan missbruk men med förmåga till personlig utveckling. Det tredje kriteriet är om individen vågar öppna upp för känslan av samhörighet med de andra tolvstegsdeltagarna och känna att det finns en mening i livet större än henne själv.

Betydelsen av Tolvstegsprogrammet som helhet

Den tidigare forskningen i detta arbetes forskningsgenomgång anser att det krävs en identitetsförändring för att en missbrukare ska kunna få en lång drogfrihet. Trots att viljan till förändring funnits i missbruket blir den aldrig permanent utan en identitetsförändring. Tolvstegsprogrammet har gett hopp och varaktighet för de individer som tar emot programmet. Analysen visar även, som i fallet med Andrew, att det inte räcker med att ta emot endast delar av programmet för att bibehålla en längre drogfrihet. Ett fullkomligt accepterande av programmets alla steg bör accepteras av individen. Först då kan individen utveckla sin vitala identitet.

Skapandet av en identitet

Enligt Erikson skapas en identitet ”när individen bedömer sig själv i ljuset av hur han märker att andra bedömer honom i jämförelse med sig själva” (Erikson, 1968, s. 19). I Tolvstegsprogrammet ges möjlighet till ett drogfritt icke-dömande socialt nätverk som individen kan spegla sitt jag i, för att se hur det förändras till att inte längre är att se sig själv som en hopplös missbrukare utan som en tillfrisknande och kapabel individ.

Ny värdegrund

Det finns skillnader mellan positiva personliga relationer i det privata nätverket och dito i tolvstegsgemenskapen. Analysen visar på att privata positiva relationer inte är ett skydd mot att utveckla en negativ identitet och att en negativ identitet jämfört med en vital identitet, inte kan bevara och utveckla positiva skeenden i livet. Samtidigt talar materialet för att en positiv utveckling kan utvecklas genom medlemskap i Tolvstegsprogrammet och delaktigheten i dess gemenskap. I Tolvstegsprogrammet en helt ny värdegrund där medlemmarna är förstående och insatta i vad det innebär att leva i ett missbruk. Att missbruka leder till utanförskap och ett hemlighållande inför personliga relationer. Detta gör det till ensamhetens sjukdom. Botemedlet enligt Tolvstegsprogrammet är en grundläggande ärlighet i en icke-dömande gemenskap (Anonyma Alkoholister, 2015).

Helhet, frivillighet ... eller otillräcklighet

Tolvstegsprogrammet lyckas dock inte rehabilitera de värst skadade individerna. I fallet med Nancy har hon en så dominant negativ identitet, byggd på kriminalitet, missbruk och ett kriminellt nätverk, att hon inte hjälpts av Tolvstegsprogrammet trots talrika försök. Hon känner en oerhört stark misstro mot programmet. I *Anonyma Alkoholister* (2015) bemöts detta tillkortakommande med att skuldbelägga individen genom att anse att den individen inte är förmögen till den grundläggande ärlighet som krävs för att programmet ska fungera. För att kunna ta del av fördelarna som Tolvstegsprogrammet erbjuder måste deltagaren dels acceptera programmet i sin helhet, dels deltagit i programmet på helt frivillig basis. Eftersom Nancy upplever ett tvång att delta för att få villkorlig frigivning kan detta vara en förklaring till hennes inställning.

Det är alltså oklart om det stöttande nätverk som tolvstegsgemenskapen kan läka en identitet som tidigare skadats i barndomen. Enligt programmet döms dessa individer ut med argumentet att de inte varit förmögna till fullkomlig ärlighet (Anonyma Alkoholister, 2015).

Det kan vara så att Tolvstegsprogrammet inte är ett program för människor som inte har intakta delar av en vital identitet.

För att söka svar på varför somliga tillfrisknar och somliga inte i Eriksons teori, kan en hypotes vara att oförmågan att förändra en negativ identitet bero på vilken ålder som den grundlades. En annan hypotes är om en obearbetad kris tidligt i livet blir mer immun mot förändring än om den sker senare. Det kan även finnas orsaker att tro på att längden på den tid som förflutit då den negativa identiteten dominerat individens tankar och beteenden har inverkan på förändringsbarheten. Erikson argumenterar för att det är en olöst kris i den orala fasen som kan leda till ett missbruk senare i livet. Denna aspekt tas inte upp ytterligare i detta arbete, men det är värt att notera att Erikson anser att missbruk grundläggs redan hos det lilla barnet.

Regression

Regression är även ett centralt begrepp i denna studie. Regressionen gör individen hjälplös och utan förmåga till motstånd. Regressionen kan vara positiv och vital, men i ett missbruk är den alltid negativ. Det är genom att succesivt byta ut negativa riter till positiva som regressionen kan bli vital.

Kapitel 7 Diskussion

Empirisk reflektion

Detta arbete har visat att de viktigaste faktorerna för att en individ ska kunna utveckla en vital identitet genom Tolvstegsprogrammet är gemenskap, riter, att individen haft en vital identitet som hon kan ta upp igen, frivillighet där individen vågar öppna upp för känslan av samhörighet med tolvstegsgruppen och att individen har nått sin personliga botten där hon inte längre kan finna lösningar för att kontrollera missbruket på egen hand.

Tolvstegsprogrammet har religiösa undertoner, vilket kan vara positivt, men också verka avskräckande.

I forskningsgenomgången är den tidigare forskning som tagits upp överens om att en identitetsförändring måste ske för att en missbrukare ska kunna få en varaktig drogfrihet. Det är en viktig slutsats även i detta arbete. Här har även framkommit att omskapande av riter är den främsta faktorn för förändring. I Tolvstegsprogrammet ges en redan färdig och beprövad uppsättning riter, exempelvis arbetet i de tolv stegen och bönen. Begreppet regression är centralt i detta arbete. För att vända en negativ regression till en positiv används riter. Värt att notera är att regressionen är en inre process och alla identitetsförändrande medel som Tolvstegsprogrammet tillhandahåller är externa.

I analysen har framkommit att alla individerna i fallen drabbas av någon form av negativ regression gå grund av missbruket. Tunving och Nordegren (1993) skriver att missbruk nästan alltid utvecklar en regression då missbrukaren inte längre utvecklas trots att tiden går. Det skulle förstås vara bättre om individen använder sin viljekraft till att ta sig ur sin situation, men som beskrivits i fallstudierna i denna studie skyddade varken självkännet och viljestyrka individen mot att dricka/droga igen. De negativa riterna, t.ex. att regelbundet ta sin drog, leder till en negativ regression.

Regressionen kan dock även vara stärkande för jaget genom religion och religiösa riter som ger individen utrymme för förändring av hennes identitet. Regressionen beskrivs av Erikson som en grundläggande mänsklig funktion (Geels & Wikström, 2012). Mycket möjligt finns även ett grundläggande behov hos människan av att forma och uttrycka sig genom riter. Tolvstegsprogrammet erbjuder sådana riter som kan leda till en vital regression. En sådan rit är berättandet, som tagits upp av Cain (1991) som den viktigaste faktorn för identitetsförändring hos missbrukare. Andra riter är t.ex. bön, mötesdeltagande och att arbeta i stegen. Analysen i detta arbete har visat att berättandet och lyssnandet fyller en viktig funktion i tolvstegsarbetet, främst i ett initialt skede där programmets filosofi berättas från en tillfrisknande missbrukare till en som fortfarande lider. Vid de tillfällen som individerna i fallen som analyserats i detta arbete har bönen både varit en början och ett avslut, där individen lämnar det gamla för att påbörja förändrande processer i sitt inre. Bönen beskrivs som ett kraftfullt verktyg, där individen förstår att den andliga sfären är verklig. De två individer som detta gäller är båda hämtade ur *Anonyma Alkoholisters* egen beskrivning (2015).

En annan aspekt av frågeställningen om hur Tolvstegsprogrammet kan hjälpa en missbrukare till en vital identitet, är att belysa de fall där Tolvstegsprogrammet inte fungerar. Programmet har brister när det kommer till att kunna rehabilitera de svårast skadade individerna, som Sered och Norton-Hawke (2012) kommer fram till i sin artikel genom att studera ett sådant fall. Fallet har använts i detta arbete och har även lett fram till samma slutsatser som Sered och Norton-Hawke. Även i analysen av det ena fallet hämtat från Cain (1991) i detta arbete visat på att det kan vara så att individer utan grundtrygghet utvecklad i barndomen kan ta till sig Tolvstegsprogrammets principer. Visserligen kan fallet visa en individ som inte vill ta till sig programmet på grund av att fördelarna med missbruket fortfarande inte överträffats av de negativa. Även om det vore så visar ändå fallet hos Sered och Norton-Hawke på att de värst skadade individerna inte kan ta till sig programmet och nå en identitetsförändring genom det. Det krävs alltså något mer än endast utförandet av ritera. Kanske en positiv intention där riten endast blir ett verktyg för individen att få tillgång till sina inre resurser genom.

Dosset (2013) ger en förklaring till varför motståndet mot Tolvstegsprogrammet hos socialt utsatta kvinnor är stort. Programmet bryter ner deltagarna för att sedan bygga upp dem igen till en ny identitet och kvinnliga missbrukare är ofta redan offer och bör inte brytas ner mer. I detta arbete vid analys genom Eriksons identitetsteori har argument uppkommit för att ovilja mot identitetsförändring kan bero på individens rädsla för tvingande påtryckningar mot en redan skadad identitet (Erikson, 1968). Fallstudierna i detta arbete visar även på att den kvinna som lever i störst social utsatthet och med starkast rotade negativa identitet, visar på störst motstånd mot att ta till sig programmet.

Teoretisk reflektion

Det har funnits en del frågetecken runt valet av Eriksons identitetsteori som teoretiskt perspektiv. Teorin förutsätter att individen är helt beroende av sina personliga relationer för att hennes identitet ska formos eller omformos. Detta kan vara en validitetsbrist, eftersom inte tillräckliga argument ges för att bevisa att den sociala kontexten är det viktigaste för individens identitetsutveckling. Frågor väcks om varför missbrukets orsaker och tillfrisknandets möjligheter ser så olika ut hos olika individer.

Det verkar finnas en brist i Eriksons argumentation. Därför har jag i detta arbete fokuserat på den sociala påverkan som Erikson ser som viktig. Att individen formar sin identitet genom att spegla sig i andra. Även detta fokus har briser som att individen även har en subjektiv upplevelse av sin identitet som den kan utforska och förändra. Dock är den sociala påverkan fortfarande viktig, men identitetsförändringen bli en personlig upplevelse istället för enbart ett socialt fenomen.

En fördel med Eriksons teori är att den öppnar upp för religiösa upplevelser. Ett religionspsykologiskt studium som detta hanterar ingen bevisning för Guds existens, utan är strikt beteendevetenskaplig. En teoretisk inblick i det fascinerande samspelet mellan Gud och människa saknas i detta arbete. Erikson ser på religion i första hand som en ideologisk källa för människor som söker sin identitet (Erikson, 1966), men bidrar ändå till viss förståelse för andliga faktorer som hjälper missbrukaren till en identitetsförändring. Han presenterar begreppet *numinös potential*, *det förlorade paradiset* och *det andliga behovet* och definierar dem på ett sådant sätt att en andlig verklighet inte behöver uteslutas. Exempelvis en numinös potential, längtan efter den helgade närvaron, i varje människa och kan väckas till liv under fler förutsättningar än vad som ges i detta arbete. Exempel på förutsättningar som argumenteras för i detta arbete är hur individen genom riter, bön och en fördomsfri gemenskap, kan få en känsla av andligt uppvaknande.

Genom analysen gjord med Eriksons identitetsteori som perspektiv gjordes synligt att en missbrukaridentitet är både vital och negativ på samma gång. Den är aldrig enbart negativ oavsett hur nedgången missbrukaren är. Det finns alltid sidor i identiteten som fortfarande är vitala. I Eriksons teori är vital identitet som frånvaron av negativ identitet. I detta arbete har istället konstaterats att individen har en identitet byggd av båda, och att även identiteten hos de friskaste individer har negativa sidor som kan utvecklas och få övertaget över individens identitet.

Eriksons teori ger en generell bild av människan där alla betar sig och utvecklas efter samma mönster. Det kan vara en nackdel då endast det som upplevs som normalt vägleder när en människa har en vital identitet. Missbruk kan drabba alla människor oavsett kön, ekonomisk och social status. Men teorins generaliseringar kan vändas till en fördel. En individ i fallstudierna hade god ekonomi och levde utåt sett ett lyckat liv, men var ändå alkoholist. En annan hade internaliserat missbruket och kriminaliteten i sin livsstil och personlighet. Identiteterna och sociala sammanhang ser olika ut, ändå är de alla missbrukare. Eriksons teori tar fram missbrukarna som en homogen grupp där skillnaderna ibland gör det svårt att skilja på vem som är missbrukare eller inte. Även om detaljrikedomen och unikheten i varje individuellt fall förloras är analysen av den generaliserade missbrukaren användbar.

Metodisk reflektion

Metoden i detta religionspsykologiska arbete är kvalitativ. Den kvalitativa metoden används för att få veta mer om mänskliga erfarenheter, upplevelser, tankar, förväntningar, motiv och attityd, vilket gör att det ofta är det lämpligaste valet vid religionspsykologisk undersökning där människans inre värld ska undersökas. Arbetet fokuserar på de processer som påverkar hur individens och hennes omgivning tolkar hennes identitet. Även om vi aldrig kan vara helt säkra på om vi förstått hur en människa tänker eller vad hon upplever, kan vi närma oss detta genom att lyssna på vad hon berättar, t.ex. i intervjuer som här (Geels & Wikström, 2012). Detta arbete är byggt på fem intervjuer.

Den metodiska ansatsen är deduktiv och bygger på redan utformade teman och kategorier hämtade från Eriksons identitetsteori. Det har varit en fördel att bygga arbetet runt dessa teman, eftersom det gett ett snävare ramverk för ett ämne som i annat fall kan bli hur brett som helst. Speciellt kan beskrivningen av de funktionella delarna av Tolvstegsprogrammet bli övermäktiga.

En fördel med teman från just Eriksons identitetsteori är att den bygger upp en vision av den generaliserade människan, vilket är gynnsamt för att förstå de mekanismer som gemensamt finns hos varje människa vid givna omständigheter.

Dock är det oklart om Erikson menade att teorin skulle kunna användas för att fånga en generaliserad bild av missbrukaren. I detta arbete har flera gånger argumenterats för att vem som helst oberoende av förutsättningar kan bli missbrukare. Enligt Erikson är de individer som är mest mottagliga för att utveckla en negativ identitet de som misslyckats med att hantera utvecklingskriser tidigare i livet på ett konstruktivt sätt. Detta lämnar visserligen utrymme för att hålla fast vid tolkningen att vem som helst kan utveckla en negativ identitet.

Om den gemensamma faktorn till att utveckla ett missbruk är obearbetade utvecklingskriser, är den frågan vilka utvecklingskriser som utvecklar en negativ identitet, eller om alla kriser kan utveckla en negativ identitet hos individen och i så fall varför. Frågan väcker mer

följdfrågor än svar. Den generaliserade bilden av missbrukaren är användbar för en analys, även om detta sätt att arbeta med Eriksons identitetsteori kommit från min förförståelse.

Att använda en generaliserad missbrukare som mall kan dock kritiserats eftersom resultatet mister unikheten och detaljrikedomen hos den unika människan. I en datastyrd metod (Malterud, 2014), där texten styr vilka teman som ska användas i analysen, skulle kunna finna nyanserna i de individuella berättelserna.

Mängden av material som analyserats i detta arbete kan kritiserats. För att komma fram till vad det är som gör att missbrukare kan tillfriskna genom Tolvstegsprogrammet kan fler och återkommande intervjuer behövas för att se förvandlingen över tid. Det bör undersökas när en individ plötsligt blir mottaglig för programmet efter att ha varit avogt inställd till det.

Metoden har givit insyn i vissa processer och mekanismer kring hur Tolvstegsprogrammet fungerar på individnivå. Förklaringar ges till individernas subjektiva upplevelse av sitt missbruk, introduktionen till Tolvstegsprogrammet, hur programmet fungerar för dem, samt plockar fram underliggande anledningar till att individen tänker, känner och handlar så som hon gör i mötet med Tolvstegsprogrammet.

Min förförståelse kan ha påverkat min syn på vilka som blir missbrukare. Ser jag tillbaka i tiden har jag fångats av hur olika typer av människor som kommer till mötena på grund av missbruksproblem. Jag har undrat vilken den gemensamma nämnaren mellan de olika individerna är. Eriksons teori strävar inte nödvändigtvis efter en generaliserad bild av missbrukaren, men utifrån min förförståelse vill jag gärna se hur en generaliserad bild av missbrukaren växer fram.

En annan del av min förförståelse som tagits upp i inledningskapitlet i detta arbete är att en missbrukare bör lämna hela sin gamla identitet bakom sig på ett radikalt sätt. Det vill säga vänner, eventuellt bostad och allt som kan relateras till missbruket, ska raderas från individens liv i samma stund som hon bestämmer sig för att bli drogfri. I detta arbete har jag inte funnit något resultat som bekräftar detta. Tvärtom berikas livet i nykterhet av att mannen och hustrun kämpat sig igenom missbruket tillsammans. Däremot så har individerna succesivt bytt ut det gamla relationsmönster mot ny gemenskap i programmet, där nya riter kan hjälpa individerna att bibehålla en sundhet till både sig själv och sina relationer.

En tredje del av min förförståelse som jag vill ta upp är att enligt min egen upplevelse är känslan av sinnesro som den främsta andliga aspekten av Tolvstegsprogrammet. I detta arbete har framkommit att andlighet är mycket mer än bara en sådan känsla.

Bidrag

Den största vinsten med denna uppsats är att se hur en identitet förändras i en gemenskap och genom social samvaro. Våra identiteter är således inte fixerade utan i ständig rörelse i samspelet med andra människor. Jag argumenterar i den teoretiska reflektionen för att en identitet inte bara är ett socialt fenomen, utan att individen även kan förändras i en inre personlig process. Här skulle jag vilja lägga till att vid användandet av andliga riter som till exempel bönen till en högre makt även kan forma identiteten, i samtalet med Gud. Detta är inte heller endast ett socialt fenomen utan kan ses som inre processer hos individen.

Ett annat bidrag till forskningen på Tolvstegsprogrammet är att ett engagemang som enbart tar till sig delar av programmet inte fungerar för att nå en genomgripande identitetsförändring.

Analysen i detta arbete talar för att det går lättare att utveckla en ny vital identitet om det funnits en sådan tidigare i livet. Orsaken till detta, enligt Eriksons teori är att den identitet som formats tidigt i livet är dominant jämfört med senare sociala präglingar (Erikson, 1968). En annan möjlig faktor kan vara att ju längre tid en människa domineras av sin negativa identitet, desto svårare är det att bryta sig fri från och förändra den.

Rekommendationer

För att göra Tolvstegsprogrammets andliga aspekter rättvisa kan ett teologiskt perspektiv antas. Det skulle kunna belysa den andliga verklighet som många i programmet vänder sig mot. Religiösa övertygelser hos deltagare kan inte greppas med vetenskapliga metoder, men de verkar ändå ha en stor inverkan på individens liv och självbild. Den andliga aspekten i programmet är central för dem som funnit sin högre makt men även för den som inte tror då exempelvis bönen är ett inslag i Tolvstegsprogrammet som används av alla deltagare.

Ur ett motsatt perspektiv kan Tolvstegsprogrammet studeras utan att ge de andliga inslagen något utrymme. Det går exempelvis att jämföra Tolvstegsprogrammets sätt att rehabilitera missbrukare med Kognitiv Beteende Terapi. Enligt Dosset (2013), som presenterats i forskningsgenomgången i detta arbete, är KBT och Tolvstegsprogrammet likvärdiga i att kunna rehabilitera missbrukare. En avgörande skillnad är att i KBT finns det inga religiösa inslag. Därför kan det vara upplysande att studera de gemensamma nämnarna för att se om det finns andra aspekter i Tolvstegsprogrammet än de andliga som hjälper missbrukaren att tillfriskna.

Avslutande reflektioner

Eriksons identitetsteori tar inte hänsyn till ontologiska förklaringar på Guds existens, men den är inte helt sekulär eftersom teorin ger förklaringar till andliga uttryck hos individen. Andlighet är hos Erikson något som knyter samman individens hela livsspann från barndom till vuxen ålder. Från den första ständiga gemenskapen med modern och sedan den första utvecklingskrisen med saknaden när kontakten med modern bryts, till hur individen i vuxen ålder skapar mening i livet utifrån till stor del utifrån hur den första krisen lösts men även utifrån hur den vuxna gemenskapen speglar individen.

Fynden i uppsatsen präglas av utvecklingspsykologi, och har brister i analysen av de rent religiösa aspekterna. Andlighet kan dock vara så mycket mer än vad Eriksons teori kan hantera. I fallen som tagits upp i detta arbete kan själva förändringen till ett nyktert liv i programmet ger en stark och omvälvande upplevelse av andlighet. Gemenskapen har en funktion av att ge livet mening. Andlighet enligt programmet måste definieras med stor bredd för att ringa in alla olika uttryck för det som Tolvstegsprogrammet kallar för en högre makt. Grunden för den andliga upplevelsen hos deltagarna i programmet bör inte begränsas till begreppen i Eriksons teori.

I detta arbete har flera gånger nämnts att Tolvstegsprogrammet inte hjälper för dem som inte tar till sig programmet i sin helhet. En hypotes är att detta kan bero på att missbrukaren också måste engagera sig i alla de steg som programmet lär ut, inte bara i de steg som kan ge en omedelbar belöning. Missbrukaren behöver ta till sig och även arbeta i mer smärtsamma steg,

som att göra en fullständig självrannsakan och inventering av sina karaktärsbrister (Anonyma Alkoholister, 2015).

Det är intressant att de positiva transcendentala religiösa upplevelserna finns beskrivna i de fall som är tagna från Tolvstegsprogrammet egen litteratur. Kanske betyder det att Tolvstegsprogrammet sträcker sig mot att uppvisa andliga ideal. Individerna beskrivna i tolvstegslitteraturen omvandlas nästan till mytologiska figurer.

Sammanfattning

Syftet med detta arbete har varit att förstå vilka mekanismer i Tolvstegsprogrammet som kan hjälpa en missbrukare att bli fri från sitt missbruk och börja utveckla en vital identitet.

Problemställningen för att nå denna förståelse har varit: A) Vad kännetecknar andligheten i Tolvstegsprogrammet? B) Hur kan Tolvstegsprogrammet bli vägen från en negativ identitet till en vital identitet hos missbrukare sett ur E.H. Eriksons perspektiv?

Den kvalitativa metoden har varit en central del av detta arbete då den är till fördel för att förstå människors erfarenheter och attityder. Analysen i detta arbete har utgått från en deduktiv ansats, det vill säga att analysen utgått från färdiga teman och kategorier. Dessa har hämtats från Eriksons identitetsteori.

De slutsatser som analysen visat på är att andligheten i Tolvstegsprogrammet skiljer sig i uttryck mellan olika individer. Det som bör finnas i denna personliga andlighet är en känsla av mening, en positiv identitetsförändring, förbättrad livskvalitet och att nå sinnesro.

En annan aspekt av andlighet i programmet är ritualiseringen av olika moment som gemenskapen, bönen och berättandet. Dessa byter ut negativa riter där missbruket varit det centrala. Gemenskapen är en tungt vägande faktor för att en missbrukare ska utveckla en mer vital identitet och lämna sitt missbruk. Gemenskapen kan forma individens identitet när hon upptäcker sitt själv genom iakttagandet från andra, vilka i sin tur blir iakttagna. Det är främst tolvstegsgemenskapen, vilken är förstående och icke-dömande för individen, som en vital identitetstransformation kan ske. Relationer i det privata närverket är oftast infekterade på grund av det tidigare missbruket och behöver längre tid på sig för att läka. Under tiden finns tolvstegsgemenskapen där med stöd och goda råd och kanske även sinnesro.

Genom Tolvstegsprogrammet tillfrisknar många människor, men en del tar inte till sig programmet av olika skäl. Programmet erbjuder dock sin filosofi, på ett globalt plan där självförsörjande hemgrupper finns i stora delar av världen, till tusentals missbrukare som genom programmet kan tillfriskna.

Referenser

- Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Anonyma Alkoholister (2015) Stockholm: AA I Sverige.
- Cain, C. (1991). Personal stories: Identity acquisition and self-understanding. *Alcoholics Anonymous: Ethos*, 19, 210–253.
- Ciarrocchi, J. & Brelsford, G.M. (2009). Spirituality, Religion, and Substance Coping as Regulators of Emotions and Meaning Making: Different Effects on Pain and Joy. *Journal of Addiction & Offender Counseling* 30, 24-36.
- Crawford, T.N., Cohen, P., Johnson, J.G. Sneed, J.R. & Brook, J.S. (2003). The Course and Psychosocial Correlates of Personality Disorder Symptoms in Adolescence: Erikson's Developmental Theory Revisited. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 33. Springer Science and Business Media. 5, 337-387.
- Creswell, J.W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Dossett, W. (2013). Addiction, sprituality and 12-step programmes. *okänd*. Chester, UK: University of Chester. 369-383.
- Erikson, E.H. (1966). *Kulturkris och religion*. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
- Erikson, E.H. (1968) *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Galanter, M. (2007). Spiritual recovery in 12-step programs: An empirical model. *Journal of Substance Abuse Treatment*. New York: Department of Psychiatry, NYU School of Medicine. 33, 265-272.
- Geels, A. & Wikström, O. (2012) *Den religiösa människan: En introduktion till religionspsykologin*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hakola, R. (2009). Erik H. Erikson's identity theory and the formation of early Christianity. *Journal of Beliefs & Values*. Vol 30, 1, 5-15.
- Hwang, P., Lundberg, I., Rönnerberg, J. & Smedler, A.C. (red.) (2005). *Vår tids psykologi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Larsson, S. & Helleday, A., (1993). *Den svenska Minnesotamodellen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Malterud, K. (2014). *Kvalitativa metoder i medicinsk forskning: En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Sered, S. & Norton-Hawke, M. (2012). *Criminalized women and Twelve Step Programs: Addressing Violation of the Law With a Spiritual Cure*. Boston: Suffolk University.
- Tunving, K. & Nordegren, T. (1993) *Droger A–Ö*. Stockholm: Natur och Kultur
- Wood, S.A. (2008). Developmental Issues in Old Drinkers' Decisions. *Alcoholism Treatment Quarterly*. Taylor & Francis. 99-118.

Elektroniska källor

Nationalencyklopedin <http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/>
Uppsala universitetsbibliotek <http://ub.uu.se/>